

GILLES DELEUZE

Levél Unonak a nyelvről¹

Kedves Barátom!

Köszönöm a szép és gondos leveledet. Sok kérdést intézel hozzám, noha – mint mindig – most is leginkább az tudja a választ, aki kérdez. Mivel pontosan értjük egymást, talán sikerül elmondanom, mit gondolok az elbeszélésről.

Először is, véleményem szerint a nyelv nem áll meg önmagában. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy nincs benne semmi jelentő. Jelekből áll, de a jeleket nem lehet elválasztani egy másik, nem nyelvészeti elemtől – ezeket nevezzük „tényállásoknak”, vagy még inkább, „képeknek”. Ahogy Bergson is rámutatott, a képeknek önmagukban álló létezésük van. Amit megnyilatkozás-elrendeződésnek nevezek, s végső soron a világban mozgó és áthelyeződő képekből és jelekből áll.

Másodszor, a megnyilatkozás nem utal alanyra. Nincs a megnyilatkozásnak alanya, csak elrendeződés van. Ez azt jelenti, hogy ugyanabban az elrendeződésben több szubjektívációs folyamat zajlik, melyek eltérő alanyokhoz rendelődnek hol képként, hol jelként. Ezért olyan fontos az, amit a mi indoeurópai nyelveinkben „közvetett szabad beszédnek” hívunk: a kijelentésben benne rejlő megnyilatkozás, amely maga is egy másik megnyilatkozás függvénye. Például: „Összeszedi erőit, inkább meghal semhogy áruló legyen...”. Azt hiszem, minden megnyilatkozás ilyen jellegű, egyszerre több hangon is szól. Az utóbbi időben a metaforát a nyelvvel azonos kiterjedésű műveletnek tekintik. Számomra a metaforák nem léteznek. Ezzel azt akarom mondani, hogy az egyedüli alakzat, ami a nyelvvel azonos kiterjedésű: a közvetett szabad beszéd. Nem tudom, létezik-e közvetett szabad beszéd a japánban (jó lenne, ha elmagyaráznád). Ha nincs, talán azért nincs, mert annyira egylényegű a japán nyelvvel, hogy nincs szükség külön meghatározásra. Egyébként szerintem mindaz, amit az elrendeződésről mondok, magától értetődőnek tűnik egy japán ember számára.

Harmadszor, a nyelv sosem homogén rendszer, és nincsenek benne ilyen rendszerek. A nyelvészet, legyen az Jakobson vagy Chomsky nyelvészete, ilyen rendszerekben hisz, mert nem tudna nélkülük meglenni. Pedig a nyelv mindig heterogén rendszer, illetve ahogy a fizikusok mondanák: egyensúlytól távoli rendszer. A nyelvészek közül határozottan erről beszél Labov, s ezzel megújítja a nyelvészetet. Ez az oka, hogy van irodalom: írni távol az egyensúlytól, saját nyelven úgy írni, mint „idegen nyelven”. (Proust és a francia nyelv, Kafka és a német stb.).

Mindez magyarázatul szolgál arra, miért a film foglalkoztat jelenleg. A film képek és jelek elrendeződése (még a némafilmben is vannak sajátos megnyilatkozásfajták). A következő a

---

¹ Gilles Deleuze 1982. október 25-i keltezésű levele a tanítvány és fordító Kuniichi Unonak. (Japánul a *Gendai shio*, 12, 50–58 (Tokió, 1982) közölte; francia nyelvű közlése: Deleuze 2002, 185–186.) A fordítás kapcsán leveleztem U.K.-vel, aki arról számolt be, hogy a 2002-es kötetben közölt két levélén kívül több levelet is váltott Deleuze-zel. – Gy. T.

tervem: osztályozni szeretném a képeket és a jeleket. Például a mozgás-képen belül van percepció-kép, affekció-kép és akció-kép. De további képtípusok is vannak. Mindegyikhez jelek, hangok és megnyilatkozás-formák tartoznak. Óriási táblázatot lehetne alkotni, mert minden nagy rendezőnek megvannak a maga kedvenc típusai. Ennek kapcsán csodálattal fedezem fel a japán filmet.

Viszontlátásra.

Barátsággal.

Gilles Deleuze

Levél Unonak – Hogyan dolgoztunk ketten²

Kedves Uno Kuniichi!

Azt kérdezed, hogyan találkoztunk, hogyan dolgoztunk együtt, Félix Guattari és én. Csak arról tudok beszámolni, ahogy én látom a dolgot, lehet, hogy Félix álláspontja egészen más. Annyi azonban tény, hogy nincs általános recept vagy formula arra, hogyan dolgozzon együtt az ember valakivel.

Éppen 1968 után, Franciaországban történt. Nem tudtunk egymásról, egyik közös ismerősünk azonban azt akarta, hogy megismerjük egymást. Ugyanakkor első látásra nem volt semmi közös bennünk. Félix mindig sokrétű volt, részt vett mindenféle pszichiátriai és politikai tevékenységben és csoportmunkában. A csoport igazi „csillaga” volt. Olyan, mint a mindig mozgékony tenger, amelyen folyton fények csillannak. Képes egyik tevékenységből azonnal egy másikba ugrani, keveset alszik, fáradhatatlan. Nem szűnik. Kivételes sebességei vannak. Én inkább egy dombra hasonlítok: nagyon keveset mozgok, képtelen vagyok egyszerre két dolgot csinálni, eszmém rögeszmék, s az a kevéske mozgás is, amivel élek, csupán belső mozgás. Szeretek egyedül írni, ám nem szeretek sokat beszélni, az óráimon kívül, amikor a beszéd valami másnak van alárendelve. Ketten együtt, Félix és én, egy jó japán harcostadtunk volna ki.

Ha viszont közelebbről vesszük szemügyre Félix-et, rájövünk, hogy nagyon magányos. Elfoglaltságai közepette és emberek között is nagyon magányos tud lenni. Eltűnik, hogy zongorázzon, olvasson, írjon. Ritkán találkoztam ilyen kreatív emberrel, akinek ennyi gondolata lett volna. Elképzeléseit megállás nélkül módosíthatja, változtatja, arcukat átalakítja. De képes teljesen elveszíteni érdeklődését valami iránt, sőt, meg is feledkezik róla, csak hogy aztán még jobban átdolgozza, újrendezze. Elképzelései szinte rajzok, diagramok. Engem pedig a fogalmak érdekelnek, a kategóriák. Szerintem a fogalmaknak megvan a maguk élete, léteznek, láthatatlan lények. De éppen arra van szükségük, hogy megalkossák őket. A filozófia számomra alkotóművészet, mint a festészet és a zene: mégpedig fogalmakat alkot. Nem általánosságokat, nem is igazságokat. Jellegét tekintve inkább Sajátosat, Fontosat, Újat. A konceptumok, a fogalmak elválaszthatatlanok az affektumoktól, vagyis az életünkre gyakorolt

² 1984. július 25-i keltezésű levél, amit japánul Kuniichi Uno fordításában a *Gendai shio* 9, 8–11, (Tokió, 1984) közölt. Francia közlés: Deleuze 2002, 218–220. Ford. Gy.T.

hatásoktól, valamint a perceptumoktól, vagyis azoktól új észlelési vagy látásmódoktól, amikre ihletnek.

Félix diagramjait és az én összetett fogalmimat látva kedvünk lett együtt dolgozni, de nem igen tudtuk, hogyan. Számos etnológiai, gazdasági és nyelvészeti témájú könyvet olvastunk. Ez volt az alapanyag, s lenyűgöző volt látni, mennyi mindent tudott Félix kivonni mind-ebből, őt meg az általam végzett filozófiai fecskendezések érdekelték. Az *Anti-Œdipe* kapcsán elég gyorsan rájöttünk, mit is akarunk: új ábrázolást akartunk adni a tudattalannak mint gépnek, mint üzemnek, vázolni akartuk a delírium új koncepcióját a történelmi, politikai és társadalmi világhoz kötve. De hogyan csináljuk? Hosszú, rendezetlen, véget nem érő levelekkel kezdtük. Aztán megbeszélést tartottunk ketten, több napon vagy több héten keresztül. Biztosan érted, egyszerre volt nagyon fárasztó munka, de folyton nevtünk is. Mindketten a magunk sajátos nézőpontjából fejtettünk ki egy-egy elemet, eltérő irányokban, összekevertük az írásokat, s ha szükség volt rá, szavakat alkottunk. Néhol olyan erős koherencia hatja át a könyvet, amely voltaképpen egyikünknek sem köszönhető.

Volt, hogy akadályoztak a különbségek, de leginkább hasznunkra voltak. Egyáltalán nem azonos ritmusban dolgoztunk. Félix gyakran felhánytorgatta, hogy nem reagálok a leveleire: de képtelen voltam azonnal reagálni. Csak később, egy-két hónap elteltével tudtam felhasználni, amit korábban írt, de Félix akkor már egészen máshol járt. Összejöveteleinken soha nem egyszerre beszéltünk: míg egyikünk beszélt, a másik hallgatott. Nem eresztettem Félixet, hiába volt elege, és ő sem engem. Lassanként körvonalazódott egy-egy fogalom, önálló létezésre tett szert, holott sok esetben mást és mást értettünk alatta (például nem ugyanúgy értettük a „szervek nélküli test” fogalmát). A ketten végzett munka soha nem vált uniformizálttá, inkább burjánzás volt, egyre sokasodó elágazással, rizóma. Elárulhatnám, kihez kötődik ez vagy az a témafelvetés vagy fogalom: szerintem Félix sziporkázott, igazi villanásai voltak, én meg, mint valami villámhárító a földbe ástam e villanásokat, hogy aztán másként szülessenek újra, aztán Félix megint elővette azokat, és így haladtunk egyre tovább.

A *Mille Plateaux* esete megint más volt. A könyv kompozíciója sokkal bonyolultabb, az érintett területek sokkal változatosabbak voltak, de már olyan gyakorlatra tettünk szert, hogy kitaláltuk, merre tart a másik. Beszélgetéseinket egyre gyakrabban tarkították kihagyások, így mindenféle rezonanciákat tudtunk felállítani, nem annyira kettőnk között, sokkal inkább a területek közt, ahol áthaladtunk. A riturnália és a zene; a háborús gépezet és a nomádok; az állat-leendés – ezek voltak a könyvírás legszebb pillanatai. Ekkor Félix hatására olyan területekről szereztem benyomást, amelyeket furcsa fogalmak népesítettek be. Olyan könyv ez, ami boldoggá tett, s amit a részemről legalábbis nem tudnék kimeríteni. Ne tekintsd ezt kérdésnek, nem az olvasóról beszélek, hanem önmagamról. Azután mind a kettőnknek, Félixnek és nekem is arra volt szükségünk, hogy magunkban dolgozzunk, hogy újra levegőhöz jussunk. De meggyőződése, hogy fogunk még együtt dolgozni.

Ennyi lenne, kedves Uno, remélem, válaszoltam néhány kérdésedre. Minden jót.